ACTIVITATEA ISTORIOGRAFICĂ A LUI AARON FLORIAN

DE

V. CRISTIAN

Dacă cineva și-ar propune o caracterizare a cercetărilor privind istoria istoriografiei române, de la început, s-ar impune formularea unei concluzii paradoxale: există asupra acestui domeniu deosebit de numeroase lucrări, care rămîn insuficiente, totuși, raportate la cerințele globale. O mai veche predilecție a istoricilor noștri pentru fenomene de cultură, faptul că istoriografia se plasează la granița mai multor discipline ca istoria, literatura, filozofia etc. explică atenția care, din motive diverse, sub unghiuri diferite și cu rezultate variabile, i s-a acordat adesea. Dar această atenție s-a îndreptat de predilecție asupra perioadelor celor mai marcante ale evoluției istoriografiei, iar în interiorul acestora, cu anumite excepții, asupra celor mai proeminente opere și personalități. Faptul apare, pînă la un punct, perfect justificabil; nimic nu este mai firesc decît reliefarea, în primul rînd, a culmilor atinse într-un anumit domeniu. Consecințele unei asemenea orientări nu rămîn însă, prin aceasta, mai puțin evidente. Măreția culmilor ne impresionează și ne atrage mai mult decît platitudinea cîmpiilor sau mediocritatea colinelor; să nu uităm însă că fără existența acestora din urmă nici primele nu ar fi posibile. Iată de ce, pentru a avea o imagine cu adevărat globală, nici un element nu trebuie și nu poate fi neglijat. Evident, nu fiecare din ele prezintă aceleași posibilități de cercetare și — de ce să n-o spunem — aceleași satisfacții; exemplul pe care ni-l oferă aici istoriografia este cît se poate de elocvent. Studierea tuturor elementelor nu este însă prin aceasta mai puțin necesară, ea dînd posibilitatea unei mai corecte înțelegeri a evoluției ei de ansamblu ca și a unei mai exacte reconstituiri a trecutului nostru în general, cu atît mai mult cu cît aplecarea spre trecut a constituit o importantă permanentă a vieții noastre spirituale. De altfel, chiar

marile creații pot fi, astfel, mai exact situate în contextul vremii și mai lesne înțelese cu îndrăznelile, meritele și limitele lor.

Utilă pentru întreaga evoluție a istoriografiei noastre, o asemenea orientare a cercetării este, credem, deosebit de necesară pentru studierea preocupărilor istorice ale generației care a pregătit anul 1848, luptînd apoi să-i pună în practică principiile. Referindu-ne la istoriografia pașoptistă, ne gîndim aproape involuntar la Kogălniceanu și Bălcescu; dar înaintea lor și alături de ei numeroși sînt aceia care au apelat la istorie ca la un argument pentru susținerea justeții drepturilor poporului lor și ca la un element tonifiant în lupta pentru transpunerea lor în fapt. Istoria constituie, de altfel, principalul element al ideologiei pașoptiste. Prin mijloace variate, prin lucrări originale, reeditări sau traduceri, prin școală sau presă, prin scrieri literare sau pictură, se urmărește reînvierea trecutului, în primul rînd a celui național, și, mai ales, cunoașterea sa în cercuri pe cît de largi le îngăduia vremea. Aproape niciunul din spiritele luminate ale timpului nu rămîne străin preocupărilor pentru istorie. Le întîlnim la marii îndrumători culturali care au fost Asachi, Heliade, Barițiu, la jurisconsultul Damaschin Bojincă sau filozoful Eftimie Murgu, la profesorul de matematici Simeon Marcovici sau teologul Eufrosin Poteca, ca și la numeroși alții, deosebiți prin profesie și pregătire, dar uniți prin aspirații și prin convingerea că istoria constituie o redutabilă armă de luptă social-politică și, îndeosebi, națională. Atenta studiere a preocupărilor lor istoriografice ca și a audienței acestora este de o reală utilitate pentru cunoașterea climatului general al istoriografiei pașoptiste. Cu atît mai mult se impune cercetarea activității acelor „profesioniști" ai istoriei din acea vreme. În fruntea lor se plasează, fără îndoială, prin activitatea sa desfășurată timp de patru decenii, profesorul de istorie de la Golești, Craiova, Sf. Sava și Facultatea de litere din București, Aaron Florian [1]. Prin longevitatea sa profesională, prin preocupările constante și variate pentru cunoașterea trecutului, el oferă cercetătorului un important element pe drumul cunoașterii de ansamblu a istoriografiei pașoptiste.

Evident, dascălul ardelean nu este, la fel ca unii din contemporanii săi, un necunoscut al cărui nume rămîne accesibil doar eruditilor. În mai multe rînduri, istorici sau literați s-au ocupat de activitatea sa. Dar, aprecierile lor — atunci cînd nu este vorba de simple mențiuni — sînt adesea divergente și încă insuficiente. Mai mulți factori au putut contribui la crearea acestei situații. Principalul dintre ei pare să fie

[1] Pentru diferitele forme ale numelui său vezi D. St. Petruțiu, *Aaron Florian si orientarea literară a „Telegrafului Român"*, în „Gînd românesc", I, 1933, nr. 1, p. 17, nr. 1; Victor Popa, *Aaron Florian (1805—1807)*, în „Buletinul Universităților „V. Babeș" și „Bolyai" Cluj", Seria științe sociale, vol. I, nr. 1—2, 1956, p. 225.

[2] Pompiliu Teodor, *Contribuția lui Aaron Florian la dezvoltarea istoriografiei naționale*, în „Acta Musei Napocensis", V (1968), p. 577.

faptul, subliniat recent [2], că opera istorică a lui Aaron Florian a fost curînd pusă în umbră de aceea a urmașilor și contemporanilor săi, Kogălniceanu și Bălcescu. Ultimul a acționat, de altfel, și direct în această privință prin sublinierea limitelor istoriografiei anterioare lui, în cunoscutele sale aprecieri în care, alături de numele lui Engel și Gebhardi, apare și acela al lui Aaron Florian [3]. Indirect, au putut contribui și relațiile sale cu Ioan Maiorescu, mai ales după dezvăluirea lor amplă, unilaterală totuși, de către N. Bănescu și V. Mihăilescu, într-o cunoscută monografie [4]. În sfîrșit, nu putem omite, dintre explicațiile acestei situații, aprecierea defavorabilă a primei lucrări istorice a lui Aaron Florian pe care o face la un moment dat Iorga, afirmație pripită dar pe care prestigiul autorului său a putut-o transforma într-o aproape definitivă judecată de valoare [5].

Făcînd aceste observații, trebuie să subliniem, totuși, că, inițial, preocupările pentru profesorul de la Sf. Sava păreau că pășesc pe cel mai prielnic drum. Aprecierile din primele lucrări care se ocupă, încă în timpul vieții, de activitatea sa sînt o dovadă în acest sens. Incluzîndu-i una din scrieri în al său *Lepturariu*, Aron Pumnul o însoțește, în afară de cîteva date biografice, de elogii la adresa celui care, „prin zelul său cel neadormit, deșteptă el în junimea română nu numai interesul cel nemărginit, ce trebuie să-l aibă fiecine pentru istorie, și mai ales pentru istoria națională, dar și tot felul de simțăminte religioase, morale și naționale și mai ales simțul comun" [6]. Ocupîndu-se puțin mai tîrziu de dascălul transilvănean, a cărui activitate o prezintă mai amplu, V. Gr. Pop reia în aceiași termeni elogiile lui Aron Pumnul, pe care le amplifică pînă la o adevărată ditirambă la sfîrșitul paginilor pe care i le consacră. „Dea ceriul, citim aici, ca să vedem pe mulți fii ai Daciei lui Traian înzestrați cu calitățile lui Aaron Florian, dea ceriul să avem pe viitor tot bărbați așa de activi și fermi în deciziunile lor ca acest veteran al națiunei noastre, cu care ne putem mîndri în secoli" [7]. Foarte puțini din cei incluși în *Conspectul* lui V. Gr. Pop se bucură de aprecieri la fel de elogioase.

Și după moarte (1887), se pare, Aaron Florian și-a păstrat o vreme prestigiul, mai ales pe acela de istoric. O dovadă o constituie includerea sa într-o crestomație din 1909, care avea drept scop să ofere „pentru întîia oară", „o colecțiune *din cei mai de seamă istorici ai*

---

[3] N. Bălcescu, *Opere*, t. I, partea I, *Scrieri istorice, politice și economice*, ed. G. Zane, București, 1940, p. 101.

[4] N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul nașterii lui. 1811—1911*, București, 1912 passim.

[5] Vezi și P. Teodor, *op. cit.*, p. 577.

[6] Arune Pumnul, *Lepturariu rumâneasc cules din scriptori rumâni*, Vieanna, 1865, t. IV², p. 46.

[7] Vasile Gr. Popŭ, *Conspect asupra literaturii române și scriitorilor ei de la început și pînă astăzi*, partea II, București, 1876, p. 134. V. Gr. Pop utilizează de fapt aici un citat al cărui autor nu-l precizează.

noştri (subl. ns.)" [8]. Culegerea cuprinde, în ordine, fragmente din Gh. Şincai, Aaron Florian, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, A. Papiu-Ilarian, A. Tr. Laurian, D. Fotino, B. P. Hasdeu, N. Densuşianu, Melchisedec, Bariţ. Se observă, deci, că, cu unele excepţii în plus sau în minus, lucrarea cuprinde numele celor mai reprezentativi istorici ai noştri care nu se mai aflau la acea dată în viaţă. Este însă pentru ultima oară cînd opera lui Aaron Florian este astfel apreciată.

A urmat, în literatura chestiunii care ne interesează — la fel ca în numeroase altele — ceea ce am putea numi „momentul Iorga". Meritele acestuia, în clarificarea unor aspecte necunoscute ale activităţii lui Aaron Florian sau în caracterizarea şi încadrarea acesteia [9], sînt incontestabile; la fel de incontestabil este însă şi faptul că aprecierile sale nu erau de natură să stimuleze cercetările privind activitatea istoriografică a profesorului transilvănean. Mai întîi, Iorga, care a manifestat şi o anumită ironie pentru predecesorul său la catedra de istorie universală a universităţii bucureştene, a minimalizat valoarea principalei lucrări istorice *(Idee repede)* a lui Aaron Florian. Apoi, prin maniera în care a prezentat formarea lui Bălcescu [10] — chestiune asupra căreia vom reveni — a contribuit, la fel ca mai tîrziu şi P. P. Panaitescu [11], la ştirbirea gravă a prestigiului profesorului de la Sf. Sava. Dorinţa de a reliefa meritele lui Bălcescu este firească; acesta este însă suficient de mare pentru a nu fi nevoie să fie înălţat prin coborîrea altuia, mai ales cînd aceasta se face printr-o apreciere grăbită. Este adevărat că Iorga a revenit mai tîrziu asupra acestei aprecieri, prezentînd în mod elogios, pe baza unui manuscris, cursul pe care A. Florian îl ţinea „pe la 1859" [12]. Se pare însă că, deşi îşi propusese — după expresia sa — să repare nedreptatea care i se făcuse profesorului transilvănean, el nu a reuşit întrutotul. Mai întîi, aprecierile favorabile privesc un curs oral, în vreme ce aprecierile nefavorabile — menţinute şi aici — se referă la principala sa lucrare scrisă. Apoi, comparaţia cu Bălcescu a continuat să apese asupra lui Aaron Florian. Este, probabil, principalul motiv care a determinat ca, o perioadă relativ îndelungată, activitatea acestuia să fie aproape complet neglijată [13]. Merită să

[8] *Istoricii români*, Bucureşti 1909, p. 3 („Biblioteca Socec").

[9] Vezi, printre altele, N. Iorga, *Contribuţii la istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea şi al XIX-lea*. II. *Scriitorii mireni*, în „An. Acad. Rom., Mem. Sect. Lit.", seria a II-a, t. XXVIII (1905—1906), p. 267—268; Idem, *Istoria literaturii române. Secolul XIX*, t. I, Bucureşti, 1907, p. 138 şi urm.; Idem, *Istoria învăţămîntului românesc*, Bucureşti, 1928, p. 274—275.

[10] Idem, *Schiţe din literatura română*, I, Iaşi, Şaraga f.a. (1895) p. 81.

[11] P. P. Panaitescu, *Contribuţii la o biografie a lui N. Bălcescu*, Bucureşti, 1923, p. 12.

[12] N. Iorga, *Cursul de istoria românilor al lui Florian Aaron*, în „Revista istorică", XIII, nr. 7—9, 1927, p. 256—272.

[13] Vezi totuşi D. St. Petruţiu, *op. cit.*, p. 17—22; Gh. Adamescu, *Istoria literaturii române*, ed. a III-a, Bucureşti, Alcalay, f.a., 291—292.

reţină totuşi atenţia contribuţia lui I. Lupaş la încadrarea lui A. Florian în evoluţia generală a istoriografiei transilvănene [14].

Abia în ultima vreme cercetările au fost reluate, de astădată de pe baze documentare mai largi şi pornindu-se de la criterii ştiinţifice de interpretare a operei. Seria lor a fost deschisă de un studiu de ansamblu, din care o parte este consacrată operei istorice a dascălului ardelean [15]. O contribuţie preţioasă a fost adusă de un articol privind activitatea acestuia la 1848—1849 [16]. Utilizînd preţioasele documente conservate la Arhivele Statului din Bucureşti, autorul a considerat necesar ca, pentru înţelegerea atitudinii lui Aaron Florian în vremea revoluţiei, să facă şi o prezentare a activităţii sale ca profesor de istorie, bazată în parte pe materiale inedite.

De un real folos pentru studierea operei istoriografice a lui A. Florian şi, mai ales, pentru încadrarea ei sînt o succintă lucrare de ansamblu privind contribuţia istoriografiei transilvănene la dezvoltarea culturii noastre [17], tematica alcătuită pentru istoriografia modernă a României [18], ca şi studiul consacrat predării istoriei universale la Universitatea din Bucureşti [19], unul din autorii acestuia din urmă elucidînd apoi un important aspect al activităţii dascălului transilvănean, acela de ziarist, element preţios şi pentru cel care îşi propune să studieze activitatea sa istoriografică [20]. Incontestabil însă că, în acest din urmă domeniu, contribuţia cea mai preţioasă a fost adusă de lucrarea, citată deja, a lui Pompiliu Teodor. Remarcat prin preocupările sale anterioare în domeniul istoriografiei, istoricul clujean are meritul că a încercat, pentru prima dată, o largă apreciere a operei istorice a lui Aaron Florian şi a locului ei în istoriografia noastră de la mijlocul secolului trecut.

Se poate deci face afirmaţia, chiar pe baza aprecierilor sumare de mai sus, că opera istoriografică a lui A. Florian este relativ bine cunoscută. Considerăm totuşi că, în această privinţă, nu toate posibilităţile au fost epuizate. Există încă sectoare asupra cărora investi-

[14] I. Lupaş, *Cronicari şi istorici români din Transilvania*, ed. a II-a, Sibiu, f.a., p. XXVI—XXVIII.

[15] V. Popa, *op. cit.*, p. 225—239. Vezi de acelaşi autor şi *Cîteva date în legătură cu adoptarea numelui de România*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Cluj, Series IV, Historia, fasc. 1, 1958, p. 81—90.

[16] M. Regleanu, *Aaron Florian ca participant la revoluţia din 1848 în Ţara Românească*, în „Revista arhivelor", nr. 2, 1958, p. 32—50.

[17] Mihail Dan, Ion Cicală şi Pompiliu Teodor, *Contribuţia istoriografiei ardelene la dezvoltarea culturii şi ştiinţei noastre*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", IX (1966), p. 34.

[18] St. Pascu şi E. Stănescu, *Istoriografia modernă a României*, în „Studii", nr. 1, 1964, p. 137.

[19] A. Oţetea şi V. Netea, *O sută de ani de predare a istoriei universale la Universitatea din Bucureşti (1864—1964)*, în „Analele Universităţii Bucureşti", Seria ştiinţe sociale. Istorie, XIII (1964), p. 23—25.

[20] V. Netea, *„România" — primul cotidian al poporului român*, în „Studii", XIX, nr. 1, 1966, p. 47—58.

gațiile sînt insuficiente sau lipsesc, după cum anumite interpretări pot, credem, suferi modificări. Este motivul care a determinat apariția acestor rînduri. Ele nu au pretenția unei tratări exhaustive a problemei; prin forța lucrurilor, vom insista asupra acelor chestiuni pe care le considerăm mai importante sau care au fost neglijate pînă acum. În acest scop, ne vom opri mai întîi asupra activității lui A. Florian ca profesor de istorie și autor; ulterior, vom reveni cu o analiză a concepțiilor sale încercînd să le încadrăm în epocă pentru a le putea defini astfel mai lesne valoarea, prilej cu care vom încerca să cercetăm, în limitele posibilului, și răspîndirea și influența ideilor și operei sale.

Aaron Florian își începe activitatea ca profesor, printre altele, de istorie la școala sătească din Golești. Care va fi fost pregătirea, pentru disciplina căreia avea să i se consacre în mod deosebit, a tînărului de 21 de ani adus de Dinicu Golescu ca „școlarh" (director) al așezămîntului său este greu de precizat. Informațiile referitoare la studiile sale sînt extrem de sărăcăcioase. După V. Gr. Pop, care, se pare, l-a cunoscut mai îndeaproape, primele cunoștințe de carte în limba română le-a primit chiar de la tatăl său, preot ortodox, urmînd apoi clasele elementare la Sibiu, gimnaziul la Blaj [21]. Avînd în vedere programele școlare în vigoare atunci [22], se poate afirma cu certitudine că elevul Aaron Florian a studiat, firește la un nivel nu prea înalt, istoria universală și istoria Ungariei. Avem, de asemenea, motive să credem că tot acum a venit în contact cu *Istoria* lui P. Maior care s-a bucurat de o deosebită răspîndire. Ea îi putea sluji chiar drept un prim manual; în 1812, anul apariției cărții, A. Florian avea șapte ani.

Este însă mult mai greu să precizăm care a fost contribuția studiilor academice la pregătirea sa ca istoric, deși faptul ar prezenta un deosebit interes. În *Înștiințarea* [23] privind deschiderea școlii din Golești, el nu spune decît că a isprăvit „cursul învățăturilor în limba latinească în crăiasa universitate din Pesta, întărit fiind și cu testimoniurile profesorilor". În ce au constat însă aceste „învățături" nu avem nici un alt indiciu; coroborînd datele familiale cu cele ale activității sale anterioare, înclinăm să credem că facultatea urmată a putut fi sau teologia sau filozofia, fără a exclude, firește, posibilitatea audierii paralele a unor cursuri diferite de la ambele facultăți, dintre care, presupunem, nu au lipsit cele de istorie. Ceea ce este însă cert este faptul că studiile efectuate i-au asigurat buna cunoaștere a unor limbi străine, deosebit de utile istoricului de mai tîrziu; pe lîngă latină, el cunoștea maghiara și germana, la care trebuie să adăugăm franceza — pe care, probabil, a

[21] V. Gr. Pop, *op. cit.*, II, p. 130.
[22] G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937, p. 17 și urm.
[23] Publicată de G. Fotino, *Școala din Golești*, în *Din istoria pedagogiei românești*, II, Ed. did. și ped., 1966, p. 225—227.

învățat-o după 1826 dar a ajuns s-o stăpînească foarte bine[24] — și eventual italiana, așa cum rezultă din unele expresii din opera sa.

În legătură cu șederea sa la Pesta nu putem, de asemenea, neglija influența pe care mediul de aici a putut s-o exercite asupra tînărului student. Pe urmele lui S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior, la Buda și la Pesta se constituise un puternic centru cultural românesc[25], întreținut de studenții români de la Pesta — să ne gîndim, de exemplu, la contemporanii săi E. Murgu și D. Bojincă, — și de existența unei tipografii românești la Buda. Este greu de presupus că tînărul Florian putea fi străin de preocupările acestuia. De altfel, în întregul Imperiu habsburgic începea să se creeze, reflectînd lupta diferitelor lui popoare, în condițiile de după 1815, o atmosferă de efervescență spirituală, concretizată în primul rînd în cultivarea limbii și istoriei naționale.

Însuflețirea pe care o manifestă Aaron Florian chiar de la început, de a contribui la ridicarea poporului său, apare astfel firească. Amintita *Înștiințare* îl arată animat de cele mai înalte idealuri ale Școlii Ardelene, mîndru de faptul că românii „sînt strănepoți romanilor și limba lor este în aproape rudenie cu cea latinească" al cărei folos „l-au cunoscut toate națiile cele fericite ale Evropii" și convins de rolul deosebit al educației în dezvoltarea unui popor. În legătură cu aceasta, atrage atenția ponderea pe care tînărul director o acordă istoriei. Din cele cinci clase „din cursul ghimnasticesc" doar în prima, rezervată învățării cunoștințelor elementare, nu se prevedea istoria; în schimb, în clasa a doua se preda „Istoria despre începutul rumânilor", în a treia „Istoria romanilor", în a patra „Istoria noroadelor celor mai vestite din Europa", în a cincea „Istoria noroadelor celor vechi", iar în a șasea („Din cursul filosoficesc") istoria universală. Simpla enumerare a acestor discipline este sugestivă în privința intențiilor „școlarhului". Nu întîmplător prima parte a istoriei care se studiază este acea „despre începutu rumânilor"; temeinic dezbătută de către corifeii Școlii Ardelene, problema rămîne de o puternică actualitate, atît datorită necesității respingerii unor aserțiuni răuvoitoare — vezi aprinsa polemică a lui D. Bojincă și E. Murgu cu Sava Tököli (Tucalia) — cît, mai ales, în cazul de față, pentru stimularea sentimentului național. Intențiile lui Aaron Florian ies și mai limpede în evidență dacă facem o apropiere cu afirmația din amintita *Înștiințare* că prin cunoașterea limbii latine, elevii „vor cunoaște mai curat din ce strălucită viță sînt născuți și mai ageri vor fi spre a urma strămoșilor lor în deprinderea virtuții". În aceeași direcție se plasează și predarea în continuare a

---

24 *Patriarși sau Pămîntul Canaan. Istorie în tabloane trasă din Sfînta Scriptură.* Tradusă de F.A., București, 1846, Precuvîntare.

25 G. Bogdan-Duică, *op cit.*, p. 24—25.

istoriei romanilor, ca obiect separat, deşi istoria antică era prevăzută în clasa a cincea [26].

În ceea ce priveşte lucrările utilizate pentru predare este evident că pentru *Istoria despre începuturile rumânilor* se utiliza lucrarea lui Maior [27]; la fel, pentru istoria veche putea servi traducerea făcută de Molnar lucrării lui Millot [28], nu însă şi pentru celelalte perioade, aşa cum consideră G. Fotino [29], întrucît ea se oprea la căderea Romei. Probabil, Aaron Florian a întreprins singur o traducere, fapt curent în practica didactică a vremii, sau, eventual, a putut apela la notiţele sale din vremea studiilor.

Oricum, activitatea la Goleşti a fost dintre cele mai dificile. Chiar dacă nu a predat toate materiile [30], el a trebuit să îndeplinească sarcini multiple pe care numai entuziasmul tinereţii şi tăria unui crez îl puteau ajuta să le facă faţă. În asemenea condiţii, preocupărilor stricte pentru istorie nu li se putea rezerva un timp prea important. Se pare, totuşi, că ele au făcut parte dintre ocupaţiile principale ale „şcolarhului" de la Goleşti. Pledează în acest sens activitatea sa ulterioară, dar şi faptul că, după moartea lui Dinicu Golescu, a fost chemat la Craiova, tocmai ca profesor de istorie universală la „şcoala centrală" de aici, fiind numit în acelaşi timp inspector (director) al acesteia şi suplinind retorica [31].

La Craiova, Aaron Florian a stat puţin, avînd totuşi timp să-şi confirme calităţile. La 7 decembrie 1831 raporta Eforiei că a început cursurile; la 20 august 1832, o dată cu serbarea de sfîrşit de an, îşi încheia activitatea aici [32]. În acelaşi an, prin retragerea lui Eufrosin Poteca, la colegiul Sf. Sava a rămas vacant, printre altele, cursul de curînd introdus de istoria universală. Succesorul cel mai indicat pentru „clasul de istorie" a fost considerat Aaron Florian care, arătau membrii Eforiei Şcoalelor într-o hotărîre din 24 septembrie 1832, „a fost profesor la celaş clas la şcoala din Craiova şi care a dat dovadă netăgăduită de a sa capacitate pentru a preda această învăţătură şi de a sa moralitate potrivită cu dignitatea profesorală" [33]. Noul post este luat imediat în primire; în luna următoare, Kisseleff asistă şi la lecţiile lui A. Florian, acordîndu-i, la fel ca altor profesori, o gratificaţie [34].

---

26 Să notăm, de asemenea, faptul semnificativ că în 1830, după terminarea examenelor, elevii au jucat piesa „Regulus" de H. J. von Collin, în traducerea lui Iancu Văcărescu; G. Fotino, *op. cit.*, p. 239.

27 G. Fotino, *op. cit.*, p. 236.

28 *Istorie universală [...]*, Buda, 1800.

29 G. Fotino, *op. cit.*, p. 237.

30 *Ibidem*, p. 233 şi urm.

31 *Ibidem*, p. 241; M. Regleanu, *op. cit.*, p. 32.

32 M. Regleanu, *op. cit.*, p. 32—33.

33 G. Potra, *Petrache Poenaru, ctitor al învăţămîntului în ţara noastră 1799—1875*, Bucureşti, 1963, p. 86—87.

34 V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor*, I, Bucureşti, 1892, I, p. 195.

Prin numirea la catedra de istorie universală a colegiului Sf. Sava, începea cea mai stabilă perioadă a activității sale. Vreme de un deceniu și jumătate el va fi unul din principalii dascăli ai celei mai înalte școli din Țara Românească. Profesorul de istorie universală nu se va limita însă la îndeplinirea doar a obligațiilor didactice; în afara lor, stimulat și de preocupările mediului în care trăia, el va desfășura o bogată activitate, uimitor de bogată, chiar, în anumite perioade. Va redacta diferite manuale, va manifesta preocupări publicistice, va face parte din diferite comisii, menite să contribuie la îmbunătățirea învățămîntului românesc. Istoria rămîne însă preocuparea sa de căpetenie.

La trei ani după numirea sa la Sf. Sava, Aaron Florian își începe deja activitatea ca autor de istorie; în 1835 apare primul tom din *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești.* Ar putea părea surprinzător, la prima vedere, că profesorul de istorie universală își începe activitatea cu o lucrare de istorie românească; faptul își are însă semnificația și explicația sa. Cel care, la Golești, deschidea lecțiile de istorie cu originea românilor nu putea să nu înțeleagă că, în împrejurările de atunci, istoria națională avea o mult mai mare importanță decît cea generală [35]. Necesitatea cunoașterii ei trebuie să-i fi apărut cu atît mai clar cu cît lucrările tipărite pînă atunci — ca cele ale lui Maior sau Bojincă — nu priveau decît unele perioade din istoria românilor; foarte succinta prezentare pe care o făcuse Gr. Pleșoianul [36] nu putea fi decît cu totul insuficientă. Într-un moment cînd tipăriturile se înmulțesc vertiginos, cartea de istorie națională nu putea fi neglijată. Este rolul pe care și-l asumă A. Florian cu *Idee repede.*

Cînd anume a conceput el această lucrare este greu de precizat. Dacă redactarea a fost, după toate probabilitățile, realizată după venirea sa la Sf. Sava, ideea lucrării pare să fie mai veche. Întregul climat cultural din Țara Românească, sintetizat în cunoscutul îndemn al lui Heliade „Scrieți băieți", era favorabil; în plus, transilvăneanul, care aducea cu sine idealurile și principiile Școlii Ardelene, a trăit în permanență într-un mediu propice scrisului. La Golești, a putut fi încurajat de Dinicu Golescu, el însuși autor al unei culegeri de tratate

[35] Edificatoare în această privință este comparația care se poate face aici cu Săulescu. Profesor de istorie universală, el are numeroase preocupări pentru istoria românilor, pornind de la aceeași înțelegere a rolului reînvierii trecutului național, chiar dacă lucrările sale au o valoare mai modestă și dezvăluie concepții mai puțin avansate.

[36] *Idee repede despre istoria rumânilor* în *Cele dintîiu cunoștințe pentru trebuința copiilor care încep a citi,* traduse din franțuzește și adăugate de Grigorie P. Pleșoianul, 1828, p. 102—109. Capitolul a fost reluat în „Curierul românesc", I (1829), p. 251—254 și 255—258 și „Albina românească", I (1829), p. 220—222, 225—226.

[37] *Adunare de tractaturile ce s-au urmat între prea puternica înpărăție a Rusii și Nalta Poartă; însă acelea numai, care sînt pe seama Prințipaturilor Valahii și Moldavii,* Buda, 1826, 88 p.

istorice[37]; tot aici l-a cunoscut pe Heliade[38], mare preţuitor al trecutului naţional. La Craiova a avut colegi pe Gr. Pleşoianul şi Stanciu Capaţineanu, ultimul, autor al unei traduceri după *Istoria romanilor* a lui Montesquieu (1830). În sfîrşit, la Sf. Sava aproape toţi profesorii erau autori sau traducători.

Aceleaşi condiţii care au favorizat apariţia lucrării nu puteau permite realizarea ei la un nivel prea înalt. Autorul ei este, de altfel, conştient de limitele la care a trebuit să se oprească. Subliniind necesitatea cunoaşterii istoriei, el arăta, în acelaşi timp, că prin redactarea *Ideii repezi* şi-a propus mai mult să fie un deschizător de drumuri. „Scoposul meu, citim în *Introducere*, este mai mult ca să rup o piedică fatală, învăţaţilor să dau pricină de cercetare şi critică şi pe tinerimea română — de voi fi norocit — să o îndrăgesc oarecum cu istoria dulcei lor patrii"[39]. Lucrarea nu poate fi astfel întocmită după toate exigenţele cercetării istorice. Cu modestia care-l caracterizează, A. Florian o spune clar în aceeaşi *Introducere*. „Dînd eu afară la lumină această *Idee repede* [...] nu pociu îndrăzni să zic că am împlinit condiţiile după care ar trebui să se lucreze o istorie a patriei; aceasta este un lucru ce cere mijloace mai serioase, răbdare de fier şi vreme mai îndelungată"[40]. Or, toate acestea erau elemente pe care timpul nu i le putea pune la dispoziţie profesorului de la Sf. Sava. Chiar astfel, însă, el este satisfăcut că a izbutit să aducă o contribuţie la dezvoltarea culturii naţionale. „Pînă cînd va fi Ţara rumânească norocită ca să se poată făli cu altă istorie a patriei, lucrată astfel ca fără sfială să se poată înfăţişa înaintea tribunalului celui neîmblînzit al criticii istorice şi filosofice, locale şi streine, eu mă bucur că această idee repede poate fi o prevestire pentru acea istorie la care este aţintită aşteptarea tuturor"[41].

În asemenea condiţii, este lesne de înţeles că informaţia sa nu putea fi prea vastă. S-a arătat că, în general, el urmează pe Engel[42], căruia trebuie să-i adăugăm scrierile, cel puţin cele tipărite, ale corifeilor Şcolii Ardelene ca şi cronicile interne[43], manuscrise, „ce se află pe la unii alţii"[44]; dintre acestea din urmă pare sigură utilizarea *Letopisețului cantacuzinesc*. Putea adăuga, de asemenea, diferite articole apărute în publicaţiile vremii şi mai ales acelea din „Biblioteca Românească". Este adevărat că A. Florian nu apare — probabil din raţiuni financiare rezultînd din necesitatea de a-şi ajuta tatăl care „din nea-

---

38 G. Fotino, *op. cit.*, p. 238.

39 F. Aaron, *Idee repede de Istoria Prinţipatului Ţării Româneşti*, tomul I, Bucureşti, în tipografia lui Eliad 1835, p. XXII (în continuare *Idee repede*).

40 *Ibidem*, p. XXI.

41 *Ibidem*, p. XXIV.

42 P. Teodor, *op. cit.*, p. 580.

43 *Ibidem*.

44 *Idee repede*, p. XX.

verea sa a cheltuit cu mine pe la şcoli ca să-nvăţ" [45] — în lista „prenumeranţilor" publicaţiei lui Carcalechi; întîlnim însă, aici, prenumerîndu-se uneori la mai multe exemplare, atît pe Dinicu Golescu cît şi pe colegii lui Aaron Florian din Craiova şi Bucureşti [46]. Probabil, în mod deosebit, l-a interesat de aici articolul lui Bojincă *Vestitele fapte şi perirea lui Mihai Viteazul* [47]. De altfel, pentru partea consacrată domniei acestuia, care are în *Idee repede* aspectul unei adevărate monografii [48], documentaţia este mai amplă decît pentru restul lucrării [49]. Este, probabil, unul din motivele pentru care vol. II, incluzînd perioada 1532—1601, a apărut abia la doi ani (1837) după primul.

În *Precuvîntarea acestuia*, A. Florian se arată optimist în privinţa posibilităţii continuării *Ideii repezi*. Volumul al III-lea (1838) avea să fie însă şi ultimul. Mai mulţi factori par să explice întreruperea lucrării. Mai întîi, ar putea fi vorba de o anumită dezamăgire a publicului. În raport cu volumele anterioare — primul cuprinzînd o remarcabilă *Precuvîntare* şi zbuciumata istorie pînă la începutul secolului al XVI-lea, al doilea mai ales domnia lui Mihai Viteazul — cel de al treilea volum prezenta mai puţină valoare şi, îndeosebi, mai puţin interes; el cuprindea doar domniile lui Radu Şerban şi Radu Mihnea (1601—1615) şi, în plus, avea un număr înjumătăţit de pagini. Faptul nu era de natură să aducă reînnoirea „prenumeranţilor" mai ales cînd publicul era avertizat că pentru desăvîrşirea *Ideii repezi* mai sînt necesare „cinci tomuri mari" [50], a căror apariţie avea, fireşte, să dureze. Nu putem omite, de altfel, faptul că cititorii cunoscători ai limbii franceze — cum erau mulţi dintre prenumeranţii primelor tomuri — aveau acum pentru istoria Ţării Româneşti lucrarea mai bine scrisă şi mai succintă a lui Kogălniceanu. În sfîrşit, nu putem exclude nici un episod legat de încetarea apariţiei primului nostru cotidian „România". Anunţînd-o, redactorii ziarului, în frunte cu Aaron Florian, o motivează tăios prin faptul că nu toţi abonaţii şi-au îndeplinit obligaţiile asumate [51]. O parte dintre aceştia protestează [52]. Incidentul nu era de natură să contribuie la reuşita subscripţiei deschise pentru celelalte cinci volume [53], de care autorul lega, îndreptăţit, posibilitatea continuării apariţiei *Ideii repezi* [54]. Lucrarea s-a oprit, astfel, la anul 1615.

---

[45] Şi căruia îi fixează în 1832 un ajutor din leafa sa lunară de 450 lei „mare la număr şi puţină la valoar"; I o r g a, *Contribuţii la istoria literaturii române. II.Scriitori mireni*, p. 267—268.

[46] „Biblioteca românească", I, Buda 1829, p. 55—56.

[47] Ibidem, t. III, 1930, p. 36—56; t. IV, 1930, p. 25—32.

[48] V. N e t e a, *op. cit.*, p. 48.

[49] P. T e o d o r, *op. cit.*, p. 580.

[50] *Idee repede*, III, p. III.

[51] „Romania", I (1838), nr. 302, p. 1005—1007.

[52] „Curierul românesc", V (1839), p. 21—24.

[53] „Cantor de Avis shi Comers", I (1837—1838), nr. 61, p. 140.

[54] *Idee repede*, t. III, p. IV.

Se pune aici problema dacă în acel moment Aaron Florian o avea redactată în întregime. Credem că nu. Mai întîi, se folosea pe atunci sistemul — şi nu numai atunci — ca tipărirea unei lucrări să se realizeze treptat, o dată cu elaborarea ei. Apoi, în asemenea împrejurări ar fi cel puţin ciudat ca dispunînd de suficient material Aaron Florian să încredinţeze tiparului un volum — al treilea — avînd un număr atît de restrîns de pagini (147) şi limitat la o perioadă de 14 ani. Explicaţia modului în care a apărut acest volum trebuie căutată, credem, în multiplele sale ocupaţii din anii 1837, în primul rînd în acelea de redactor la „Muzeul Român" şi mai ales la „Romania", a cărei apariţie cotidiană solicita un considerabil efort [55]. În sfîrşit, credem că, în eventualitatea în care ar fi avut toată istoria, ar fi făcut ulterior încercări de publicare, încercări care, chiar dacă nu ar fi dat rezultate, ar fi lăsat cel puţin urme.

În schimb, pare plauzibilă ipostaza că Aaron Florian avea redactată istoria Ţării Româneşti în funcţie de necesitatea învăţămîntului. În regulamentul şcolar alcătuit de Petrache Poenaru se făcea specificarea expresă că în cadrul istoriei universale „cea după urmă epocă va coprinde şi istoria rumânească, care se va dezvolta cu mai multă întindere decît istoria particulară a celorlalte neamuri, făcîndu-se iscodiri a se găsi în fieşicare veac din istoria neamurilor de prin prejur obiceiurile şi pravilele cele mai însemnate ale acestei ţări, iar istoria se va scrie pentru Ţara Rumânească deosebit; se va da mai întîi în cercetarea Eforiei" [56]. Profesorul de la Sf. Sava era astfel obligat de regulament să aibă redactată partea privind istoria Ţării Româneşti. Aceasta explică, de altfel, şi faptul că, la scurtă vreme după abandonarea *Ideii repezi*, el putea să publice un manual complet [57]. Apărea astfel primul manual de istorie românească — chiar dacă acesta nu constituia încă un obiect distinct de studiu — limitat, ce-i drept, la o singură provincie istorică. Să notăm însă că, deşi destinat în primul rînd „tinerimii care se îndeletniceşte cu învăţătura patriei sale", manualul avea drept scop să satisfacă şi „dorinţa tuturor acelora care voesc a dobîndi o idee deplină de întîmplările aceştii ţări" [58]. Într-un anume fel, el era destinat să suplinească deci şi nerealizarea completă a *Ideii repezi*.

Publicat la scurtă vreme după aceasta din urmă, *Manualul* apare în general, pentru partea pînă la 1615, ca o prescurtare a ei. Există însă, între cele două lucrări, şi unele deosebiri. Prin definiţie, manualul

---

55 V. Netea, *op. cit.*, p. 47 şi urm.

56 V. A. Urechia, *op. cit.*, IV, p. 280. În programa analitică publicată de Eforie cu prilejul examenelor din iunie 1838, ultimele două capitole privesc istoria Ţării Româneşti; *Ibidem*, II, p. 15.

57 F. Aaron, *Manual de istoria Principatului României de la cele dintîi vremi istorice pînă în zilele de acum*, Bucureşti, În tipografia Colegiului Sf. Sava, 1839. II + 212 p.

58 *Ibidem, Precuvîntare.*

este mai sobru, mai didactic, iar incursiunile în istoria universală sînt mai puţine; ceea ce prezintă însă un interes sporit este faptul că apar deosebiri de conţinut faţă de *Idee repede*. Partea referitoare la daci este aproape complet nouă, se fac precizări şi modificări privind date şi evenimente din perioada romană şi a migraţiilor, ca şi pentru cea ulterioară. Unele din ele pot fi puse în legătură — compararea textelor o dovedeşte — cu utilizarea *Istoriei* recent apărute a lui Kogălniceanu. Faptul este semnificativ pentru grija lui A. Florian de a se menţine la curent, în limitele posibilităţilor, cu cele mai recente lucrări privind domeniul său preferat.

Vorbind despre preocupările sale de istoria românilor, ca profesor la Sf. Sava, nu putem, fireşte, neglija cuvîntarea pe care a ţinut-o la serbarea de sfîrşit de an în 1838 [59]. Trecerea în revistă a evoluţiei Ţării Româneşti, pe care o face aici, prilej de a scoate deosebit de pregnant în evidenţă importanţa pe care studierea istoriei o avea atunci, este un remarcabil monument oratoric, însufleţit de cele mai mai înalte idealuri patriotice şi comparabil cu celebra lecţie de deschidere a lui Kogălniceanu [60].

Preocupările pentru istoria Ţării Româneşti şi cunoştinţele sale în această privinţă au determinat ca, peste cîtva timp, să fie numit într-o funcţie în afara învăţămîntului. În 1841 a fost constituită o comisie însărcinată să înscrie în condici întreite documentele de proprietate ale mănăstirilor închinate şi neînchinate. Prin însăşi această acţiune, comisia a jucat un rol deosebit în îndrumarea realist-documentară a cercetărilor istorice în Ţara Românească, data înfiinţării ei constituind, după cum s-a remarcat, o piatră de hotar pentru arheografia românească [61]. Stimularea cercetărilor istorice intra, de altfel, şi în intenţia legiuitorului. În chiar primul articol al legii, se stabilea că din cei patru membri ai comisiei „unul, carele va avea sciinţa destoiniciei pentru partea istorică, va fi însărcinat a culege din coprinderea documenturilor materialul atingător de istoria ţării cu îndatorire să alcătuiască şi o prescurtare cronologică şi istorică pentru fiecare monastire în parte spre a se tipări în folosul acei mănăstiri cu cheltuiala sa" [62]. Greutatea lucrărilor a căzut însă asupra secretarului acestei comisii, post pe care Aaron Florian l-a deţinut de la 12 ianuarie 1842 pînă în octombrie 1847 [63]. Autorul *Ideii repezi* trebuie să fi găsit acum preţioase materiale pentru istoria Ţării Româneşti, care, probabil, i-au stimulat dorinţa de a continua cercetările în acest domeniu. Dovada o

---

59 *Cuvîntul ce s-au zis de D. Medelnicerul F. Aaron, vice-directorul Colegiului Naţional şi profesorul de Istoria generală*, în V. A. Urechia, *op. cit.*, II, p. 13—25.

60 Vezi şi P. Teodor, *op. cit.*, 582.

61 E. Vîrtosu, *Un diplomatar manuscris al Ţării Româneşti (1841)*. II, în „Revista arhivelor", nr. 2—1958, p. 88.

62 V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 203—204.

63 E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 81.

poate constitui o scrisoare, din chiar anul numirii ca secretar, către Bariţ, în care face o amplă şi critică discuţie privind data venirii legendarului Radu Negru în principat, scrisoare în care îi comunică şi că „eu vreau să fac o disertare asupra acestei materii, însă o am lăsat mai tîrziu" [64]. Nu cunoaştem dacă această intenţie s-a realizat. Este posibil însă că profesorul de la Sf. Sava a întocmit totuşi cîteva lucrări şi, eventual, unele culegeri de documente; o informaţie mai tîrzie ne spune că, în afara operelor tipărite pînă atunci, „alte manuscripte şi colecţiuni ale sale, ce erau să se mai publice, s-au pierdut în cursul evenimentelor din 1848" [65]. Pînă la revoluţie, A. Florian a mai publicat însă cîteva lucrări din care două ne interesează în mod deosebit.

Prima dintre acestea este broşura *Patria, patriotul şi patriotismul*, apărută în 1843, rezultată din convingerea sa în importanţa pe care patriotismul o are pentru un popor. Ea nu este prima lucrare în limba română consacrată acestei chestiuni. Încă în 1829 Nicola Iancu publicase la Iaşi un *Manual de patriotism* care nu era însă decît o simplă traducere [66]. Scrierea lui Aaron Florian este evident superioară, chiar dacă autorul mărturiseşte că „ideile ce înşir asupra acestei materii nu sînt toate ale mele; meritul meu este că le am strîns şi că, sub forma ce se vede, le dau spre întrebuinţare publicului" [67]. Sînt citaţi Tucidide, Cicero, Titus Livius, Oxenstierna, Rousseau, Haller ş.a. Lucrarea are totuşi un caracter unitar. În afara semnificaţiei momentului apariţiei — sîntem cu cinci ani înaintea revoluţiei — prezintă o deosebită importanţă pentru chestiunea care ne interesează faptul că ea este în mare parte construită cu ajutorul unor elemente istorice şi că este deosebit de utilă pentru precizarea concepţiei autorului ei privind evoluţia societăţii.

A doua lucrare din această perioadă care ne reţine atenţia este un manual de istorie universală, apărut în 1845 [68]. Preocupările pentru istoria generală sînt numeroase înainte de această dată; vom încerca să revenim pe larg, cu un alt prilej, asupra acestei chestiuni. Să menţionăm doar că publicarea în traducere a operei lui Millot de către Ioan Piuaru-Molnar, în 1800, a fost urmată de mai multe altele, la care trebuie să adăugăm numeroasele manuscrise păstrate în colecţiile Bibliotecii Academiei sau Bibliotecii Universitare din Iaşi. Este vorba însă, în aceste cazuri, doar de prelucrări şi, mai ales, de simple traduceri. De altfel, traducerile au fost utilizate şi ca manuale pentru preda-

---

[64] N. Bănescu, *Din corespondenţa lui Gheorghe Bariţ*, în „Neamul românesc", III, nr. 92, 3 august 1908, p. 1452.

[65] V. Gr. Pop, *op. cit.*, II, p. 123.

[66] Iancu Nicola, *Manual de patriotism*, Iaşi, 1829, 6+34 p.

[67] Fl. Aaron, *Patria, patriotul şi patriotismul*, Bucureşti, Valbaum (1843), Precuvîntare.

[68] F. Aaron, *Elemente de istoria lumii pentru trebuinţa tinerimei începătoare din aşăzămintele de învăţătură şi creştere publice şi private*, Bucureşti, In tipografia Colegiului Sf. Sava, 1845, 176 p.

rea istoriei universale în şcoli. Predecesorul lui Aaron Florian la Sf. Sava, Eufrosin Poteca — care va traduce în 1853 cunoscuta istorie universală a lui Bossuet — îşi propusese să utilizeze ca manual lucrarea lui Domairon [69]. *Elementele* lui Aaron Florian depăşesc tot ceea ce se realizase pînă atunci în acest domeniu [70]. Dacă am face o comparaţie cu manualul similar utilizat la Academia Mihăileană — *Hronologhia şi istoria universală pe scurt* a lui Săulescu (1837—1838) — comparaţia este net avantajoasă profesorului de la Sf. Sava, deşi lucrarea sa este de proporţii mult mai reduse. Manualul lui Aaron Florian se distinge printr-o mare claritate şi sistematizare. El reprezenta rodul unor ani îndelungaţi de experienţă în predarea istoriei universale. Pentru redactarea sa, autorul a întrebuinţat, neîndoielnic, traducerile şi prelucrările anterioare, fără a se limita la aceasta. Cu un an înainte de apariţia manualului, el îi solicita lui Bariţ să-i trimită o lucrare a lui Gförer — probabil *Istoria Bizanţului* — şi se interesa insistent dacă l-a prenumerat la istoria lui Schlösser" [71]. Evident, acestora trebuie să le adăugăm alte lucrări, fie posedate de Aaron Florian, fie existente în Biblioteca Colegiului de la Sf. Sava sau în biblioteci particulare, lucrări pe care a ştiut să le utilizeze în mod judicios. Oricum, *Elementele* s-au bucurat de o bună primire, dovada constituind-o noile ediţii din 1846 şi 1847.

Anul 1848 a determinat o întrerupere a activităţii sale profesorale şi editoriale. Participant activ la evenimentele revoluţionare, atît în Ţara Românească cît şi în Transilvania — participare care, la fel ca în cazul lui Bălcescu, Kogălniceanu, era o continuare logică a luptei sale anterioare, prin cuvînt şi scris — Aaron Florian a fost destituit împreună cu alţi profesori transilvăneni sub învinuirea că, „în loc să se mărginească a preda şcolarilor moralul şi învăţăturile trebuincioase, s-au abătut din datorii cu luare de parte la cauza revoluţiei, întrebuinţînd propaganda" [72].

Expulzat peste graniţă, numit în 1850 — împreună cu Laurian şi Maiorescu — într-o comisie alcătuită la Viena în scopul formării unei terminologii juridice româneşti [73], Aaron Florian s-a îndepărtat un timp, cel puţin oficial, de preocupările istorice. Uneori, el revine, totuşi, asupra lor ca atunci cînd redactează la Sibiu primele numere din „Telegraful român" [74].

În 1854 se reîntoarce în Ţara Românească, deţinînd pînă în 1860, postul de director al Aşezămintelor Brîncoveneşti, aşezăminte care înfi-

---

69 V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 139, n.
70 A. Oţetea şi V. Netea, *op. cit.*, p.23.
71 N. Bănescu, *op. cit.*, p. 1452.
72 M. Regleanu, *op. cit.*, p. 34—35.
73 N. Bălcescu, *Opere. IV. Corespondenţa*, ed. G. Zane, Bucureşti, 1964, p. 296.
74 Vezi în nr. 7 şi 8 articolul său *Ce s-au scris şi ce s-au tipărit pentru poporul român? şi cum s-au scris şi s-au tipărit?* (p. 25; 29—30).

inţase şi întreţinea cîteva şcoli[75]. Din 1857 este rechemat la Sf. Sava[76], mai întîi ca profesor de retorică, apoi de istorie, deşi nu izbuteşte, în 1858, la concursul instituit pentru redactarea unei lucrări elementare de istoria românilor, lucrare încredinţată apoi lui Laurian care, de altfel, făcea parte din comisia pentru concurs[77]. De astă dată, predă nu numai istoria universală ci şi statistica şi istoria românilor[78]. Acest din urmă curs ne este relativ bine cunoscut datorită lui Iorga care a descoperit notiţele pe care le luase un elev, probabil în 1859—1861, aproape sub dictare, de la profesorul de la Sf. Sava[79]. El dovedeşte progresul pe care l-a făcut între timp Aaron Florian, legat fireşte de progresul istoriografiei în general, reflectare a întregii evoluţii a societăţii româneşti. Expunerea este mai largă, îmbrăţişînd istoria ambelor principate, informaţia mai bogată, elementele critice mai numeroase. Ni se pare însă o exagerare afirmaţia lui Iorga că aceste lecţii dezvăluie „un altfel de om" decît profesorul din jurul anului 1840[80]. Confruntarea lor cu *Idee repede*, cu *Manualul* sau cuvîntarea din 1838 dovedeşte o indiscutabilă continuitate. Faptul se poate urmări atît în maniera de prezentare a unor evenimente particulare, cît şi în concepţia generală care stă la baza expunerii lor. Să nu uităm că, în chiar anul premergător Unirii, fusese publicată într-o lucrare separată, fapt semnificativ, partea din *Idee repede* referitoare la Mihai Viteazul[81]. Fireşte, definiţia dată în amintitele lecţii istoriei românilor poate fi „cuminte", dar prin aceasta ea nu este mai puţin concepută ca o armă de luptă, deosebit de eficientă. Fapt explicabil; ţelurile pentru care se luptase în preajma şi în timpul anului 1848 nu fuseseră întrutotul atinse. Continuitatea concepţiei despre caracterul militant al istoriei este astfel firească, mai ales la un vechi istoric, a cărui origine transilvăneană — să facem o apropiere de cariera istoriografică a lui Bariţiu — nu putea decît să o întărească şi după 1859.

De altfel, înţelegerea importanţei istoriei naţionale face ca interesul în această direcţie să devină, curînd după Unire, o preocupare

---

75 M. Regleanu, *op. cit.*, p. 35—36.

76 St. Pop, *Colegiul naţional Sf. Sava*, Bucureşti, 1933, p. 24 (Extras din „Boabe de grîu", IV, nr. 7, iulie 1933).

77 V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 221.

78 În 1861—1863 el va împărţi acest curs cu Ioan Maiorescu, care preda la clasa a VII-a iar Aaron Florian la clasa a VIII-a. Din 1863 Ioan Maiorescu va preda numai la Facultatea de litere în vreme ce A. Florian rămîne şi la Sf. Sava (St. Pop, *op. cit.*, p. 26).

79 N. Iorga, *Cursul de istoria românilor al lui Florian Aaron*, în „Cercetări istorice", XIII (1927), p. 256—272, Iorga consideră că o parte — a doua — a fost scrisă înainte de 1859. Afirmaţia pe care se bazează („aceea ce noi voim a face astăzi", p. 271) se poate însă mai bine referi la lupta pentru desăvîrşirea Unirii. După cum rezultă de la început, cursul a fost ţinut sigur după Unire.

80 *Ibidem*, p. 256.

81 *Mihai II Bravul. Biografia şi caracteristica lui trase din Istoria Ţării Româneşti* a D. Aaron Florian. Revăzute şi îndreptate, Bucureşti, În tipografia Colegiului naţional, 1858, 160 p.

oficială. Din iniţiativa Adunării legislative a Ţării Româneşti se hotărăşte alcătuirea unei comisii care, patronată de Ministerul Cultelor şi al Instrucţiunii Publice, să redacteze o istorie a ţării. Considerîndu-se că „la o asemenea lucrare naţională şi de mare importanţă are deopotrivă interes şi ţara suroră" se ia legătura cu ministerul corespunzător din Moldova, pentru constituirea şi aici a unei comisii similare, care să-şi coordoneze lucrările cu cea din Bucureşti [82]. Pentru înţelegerea spiritului care a stat la baza acestei hotărîri, deosebit de interesantă este motivarea convocării comisiei pentru o „şedinţă preparativă" [83]. De la început, se subliniază „ce este pentru o naţiune istoria sa": „ea este imaginea trecutului, din care rezultă învăţăminte şi exemple pentru viitor, ea conservă drepturile şi ne aduce aminte datoria, ea laudă virtutea, trîmbiţă gloria, dă omagiu eroilor şi ne face a ne înfiora de viţiu, a deprecia laşitatea, a admite bravura". Acestui aspect educativ al istoriei i se adaugă şi faptul că „prin partea sa sintetică, istoria ne arată raţiunea de a fi a lucrurilor şi ne explică fenomenele vieţii sociale, precum sciinţele naturale ne explică pe acele ale vieţii fizice". Lucrările realizate pînă atunci în acest domeniu de „mai mulţi români de merit" nu pot fi totuşi considerate decît „ca nisce părţi izolate ale unui tot incomplet; despre acest tot este vorba acum". Fondurile destinate pentru „premii şi încuragiări sciinţifice" nu pot primi o destinaţie mai potrivită decît „lucrarea pentru o istorie naţională" întrucît „în mijlocul preocupărilor noastre politice şi de reforme sociale nu trebuie să se uite sciinţa şi mai ales istoria". În acest scop, ministerul s-a adresat tuturor persoanelor „ce am crezut mai apreciate în istorie".

Dintre acestea nu a putut fi omis Aaron Florian, alături de A. Tr. Laurian (numit preşedintele comisiei), I. Maiorescu, Heliade, I. Brătianu, P. Cernătescu, G. Sion (secretar) şi Odobescu. Numită de ministrul V. Boeresscu, comisia şi-a început lucrările pregătitoare sub succesorul acestuia Dim. Ghica. Dar „marele op" care trebuia să încununeze o mai îndelungată activitate a rămas o simplă dorinţă, spulberîndu-se o dată cu nobila intenţie de la care se pornise. Membrii comisiei au preferat să lucreze individual sau să-şi îndrepte atenţia spre alte activităţi de care era atît de bogată perioada.

De una din acestea este legată şi ultima parte a preocupărilor istorice ale lui Aaron Florian. Cînd, în 1863, se hotărăşte „punerea în lucrare a facultăţei literare" el figurează în fruntea comisiei care a stabilit programa acesteia, ca şi a celei de ştiinţe. Noua facultate care „va fi totodată şi şcoală normală" avea drept scop „formarea profesorilor gimnasiali în ramurile limbilor clasice şi moderne, istoriei şi geografiei, literaturei şi filosofiei" [84]. Printre cele patru catedre pre-

---

82 V. A. Urechia, *op. cit.*, *III*, p. 213—214.

83 *Ibidem*, p. 214—215.

84 *Ibidem*, p. 257.

văzute pentru primul an, figurează și aceea de „istorie critică și universală", ocupată de Aaron Florian. El o va deține și în cadrul Facultății de litere și filozofie a noii universități bucureștene, pentru cîteva luni numai, întrucît, la 1 aprilie 1865, datorită unei boli neașteptate, a fost nevoit să se retragă. Cel „de care se legaseră atîtea speranțe" n-a putut astfel „da ceea ce se așteptase de la el", și „ceea ce ar fi putut fără îndoială să dea", Universitatea pierzînd prin el „o mare conștiință didactică și o neobosită putere de muncă" [85]. Activitatea sa ca istoric înceta o dată cu această retragere, deși este de presupus că pasiunea pentru disciplina căreia i se consacrase timp de aproape patru decenii s-a menținut pînă în 1887, an care curma definitiv o viață de strădanii, pusă în slujba culturii românești.

Între aceste strădanii, preocupările pentru istorie au ocupat, după cum am văzut, locul de frunte. Faptul este un rezultat și al carierei sale didactice, dar mai ales al timpului în care a trăit. De altfel, se poate observa că aceste preocupări istorice ale lui Aaron Florian se intensifică tocmai în acele perioade cînd necesitățile evoluției societății românești solicitau mai mult reînvierea trecutului; în acest sens, merită să ne rețină atenția, mai ales, activitatea sa desfășurată înainte de 1848. Faptul este semnificativ pentru maniera militantă în care cărturarii pașoptiști și-au orientat activitatea. Alături de numeroase altele, exemplul lui Aaron Florian este aici concludent. El devine și mai concludent dacă avem în vedere concepțiile sale istorice. De altfel, considerarea activității sale, a sensului general al acesteia, ca și a anumitor particularități ale ei, are menirea să contribuie la o mai clară înțelegere și explicare a ideilor sale privind evoluția societății, a celei românești în special [86].

L'ACTIVITÉ HISTORIOGRAPHIQUE D'AARON FLORIAN

Résumé

Une caractéristique de l'idéologie roumaine du milieu du XIX-e siècle est le rôle particulièrement important accordé à l'histoire. Fait bien significatif : dans les conditions de la formation de la nation roumaine, la ressurection du passé, avec ses pages de gloire, constituait un puissant moyen dans la lutte menée pour la création d'un état unitaire et indépendent, et organisé dans l'intérieur sur des bases nouvelles, bourgeoises. Presque tous les intellectuels d'alors se sont vivement préoccupés de l'histoire, qui a atteint un degré bien élevé avec

[85] A. Oțetea și V. Netea, *op. cit.*, p. 24.

[86] Concepțiile istorice ale lui Aron Florain și răspîndirea operei sale vor constitui obiectul unui viitor articol.

Kogălniceanu et Bălcescu. Mais les oeuvres de ceux-ci ont été préparées par de nombreux autres auteurs. Parmi eux, on doit accorder un rôle important au professeur de Sf. Sava, Aaron Florian. L'activité historiographique de celui-ci, comprenant une période de presque quatre décennies, est bien significative pour la manière dont l'histoire était abordée alors. Ses préoccupations historiques répondent à des nécessités précises. Elles se sont intensifiées dans les périodes même où s'est intensifiée la lutte pour l'émancipation nationale et sociale. Révelatrice est aussi la thématique de ses préoccupations. Mais l'analyse de celle-ci, de ses idées et de la diffusion de ses oeuvres va constituer l'objet d'un prochain article.